

תמרור פוליטוגרפיה

קבוצת מחקר
לסכסוך הישראלי - פלסטיני

המערך היישובי היהודי באיו"ש:

משתנים מרכזיים, מגמות, חוזקות וחולשות

ד"ר שאול אריאלי

ע. מחקר ומיפוי - רשף מוריה

יולי 2026

תוכן

3	תמצית מנהלים
5	א. משתנים עיקריים
5	1. יישובים יהודיים במועצות האזוריות
6	2. מאחזים במועצות האזוריות
7	3. גודל האוכלוסייה הישראלית באיו"ש
8	4. גידול שנתי
9	5. ריבוי טבעי
11	6. מאזן הגירה כולל
12	7. הגירה פנימית
13	8. הגירה בינלאומית
14	9. תושבים מעל גיל 19
15	10. תושבים עד גיל 19
17	11. צפיפות אוכלוסייה
18	12. חרדים
19	13. תקציבי הרשויות
22	ב. קשרים בין המשתנים השונים
24	ג. סיכום כלל המשתנים
25	ד. חולשתה הדמוגרפית, התפקודית והמוניציפלית של ההתיישבות

תמצית מנהלים

הדו"ח מצביע על פער הולך ומתרחב בין התרחבות מרחבית מהירה של ההתיישבות הישראלית באיו"ש לבין חוסן דמוגרפי, תפקודי ומוניציפלי שאינו מתפתח כלל באותו קצב. בין 2010 ל-2020 נרשמה יציבות יחסית במספר היישובים היהודיים במועצות האזוריות, אך בין 2020 ל-2025 חלה קפיצה משמעותית: מספר היישובים במועצות האזוריות עלה מ-105 בשנת 2010 ל-149 בשנת 2025. עיקר הגידול התרחש במטה בנימין, בשומרון, בהר חברון, בגוש עציון ובבקעת הירדן. מנגד, מספר הערים נותר ארבע לאורך כל התקופה, ומספר המועצות המקומיות כמעט שלא השתנה. כלומר, עיקר ההתפתחות אינו עירוני ואינו מבטא בניית מוקדי אוכלוסייה גדולים חדשים, אלא הרחבה של המרחב ההתיישבותי באמצעות מועצות אזוריות, יישובים קטנים ומאחזים.

הנתון החריף ביותר נוגע למאחזים. מספר המאחזים במועצות האזוריות עמד על 95 בשנת 2010, נותר 95 בשנת 2015, עלה ל-131 בשנת 2020, וזינק ל-238 בשנת 2025. כלומר, בין 2020 ל-2025 נוספו 107 מאחזים. העלייה בולטת במיוחד במטה בנימין, בשומרון, בהר חברון, בגוש עציון ובערבות הירדן. בכך הופכים המאחזים מרכיב מרכזי בעיצוב הפריסה המרחבית של ההתיישבות, אף שהם אינם מייצרים בהכרח בסיס דמוגרפי יציב, שירותים מלאים או יכולת מוניציפלית בת קיימא. זהו בדיוק המקום שבו מפה מרובת נקודות עלולה להטעות את מי שמבלבל בין נוכחות בשטח לבין מערכת יישובית מתפקדת.

מבחינה דמוגרפית, הדו"ח מדגיש כי רוב היישובים היהודיים באיו"ש נותרו קטנים, בעוד שעיקר האוכלוסייה מתרכז במספר מצומצם של יישובים עירוניים וגדולים, בעיקר מודיעין עילית, ביתר עילית, מעלה אדומים, אריאל וגבעת זאב (כמחצית מכלל הישראלים). לכן יש להבחין בין התפשטות מרחבית לבין משקל דמוגרפי. ההתיישבות מתרחבת על פני המרחב, אך מרכז הכובד הדמוגרפי שלה נותר מצומצם ומרוכז. זהו מבנה דו-ראשי: מצד אחד ריבוי יישובים קטנים, מאחזים וחוות; מצד אחר מספר קטן יחסית של יישובים צפופים, גדולים ובעלי משקל אוכלוסייתי ממשי.

גם הגידול השנתי אינו אחיד. בשנת 2025 ניכרת תמונה מורכבת יותר מאשר בעבר: לצד יישובים שממשיכים לגדול בקצב משמעותי, מתרבים יישובים בעלי גידול נמוך, קיפאון או ירידה. הריבוי הטבעי נותר מנוע הגידול היציב ביותר, בעיקר ביישובים גדולים ובעלי אוכלוסייה צעירה, בעוד שמאזני ההגירה, ובעיקר ההגירה הפנימית, חלשים יותר ואף שליליים בחלק מן היישובים. מכאן שהגידול הדמוגרפי באיו"ש אינו נובע בהכרח ממשיכה רחבה של אוכלוסייה חדשה, אלא במקרים רבים ממבנה גיל צעיר ומריבוי טבעי. ההגירה הבינלאומית היא רכיב מצומצם ומשני, ואינה משנה את התמונה הכוללת.

מבנה הגילים מסביר חלק מרכזי מן הדינמיקה הזאת. ביישובים שבהם שיעור התושבים עד גיל 19 גבוה, הריבוי הטבעי ממשיך לתמוך בגידול גם כאשר ההגירה אינה חיובית. לעומת זאת, יישובים בעלי שיעור גבוה יותר של אוכלוסייה בוגרת תלויים יותר במאזני הגירה, ולכן פגיעים יותר לקיפאון או לירידה. המשתנה החרדי מוסיף לכך ממד חשוב: האוכלוסייה החרדית מרוכזת במספר מוקדים, בעיקר במרחב המערבי ובסביבת ירושלים, ותורמת למבנה גיל צעיר, לריבוי טבעי גבוה ולצפיפות גבוהה. עם זאת, החרדיות אינה מאפיינת את כלל ההתיישבות, ולכן אין לראות בה פתרון דמוגרפי כולל לכל המרחב.

הסכום מדגיש כי חולשת המערך הנוכחי אינה רק דמוגרפית, אלא גם תפקודית ומוניציפלית. המדיניות הנוכחית מתמקדת בהרחבה מרחבית, אך אינה מייצרת עיבוי דמוגרפי ותפקודי מספק. אין היררכיה יישובית ברורה בין ערים, יישובים בינוניים, יישובים קטנים ומאחזים; אין ריכוז השקעות מספק בדיוור מגוון וצפוף יותר ביישובים הגדולים והבינוניים; ואין חיבור מספק בין בנייה למגורים לבין תעסוקה מקומית ואזורית. בפועל, חלק גדול מן המערך מתפקד כאזור מגורים תלוי יוממות, שבו תושבים גרים באיו"ש אך צורכים תעסוקה, שירותים ומוקדי חיים בתחומי הקו הירוק.

גם בתחום התחבורה, הדו"ח מזהה חולשה מבנית: במקום לחזק צירי תחבורה ציבורית בין מוקדי האוכלוסייה, ההשקעה נוטה לשרת פיזור רחב של נקודות יישוב קטנות. לכך מצטרפים בסיס מוניציפלי ופיסקלי חלש של רבות מן הרשויות, תלות גבוהה במענקים ובהעברות ממשלתיות, היעדר הכנסות עצמיות משמעותיות מתעסוקה ומסחר, היעדר אשכולות אזוריים ושירותים משותפים, חולשה מקצועית של הרשויות המקומיות, והיעדר לוח מדדים שנתי לכל יישוב. בלי מדידה שיטתית של אוכלוסייה, גידול, הגירה, צפיפות, הכנסות, תעסוקה, זמני נסיעה ושירותים, קשה לנהל מדיניות אחראית. קל יותר, כמובן, להמשיך להתפעל מחיצים על מפה. זה זול יותר מחשיבה.

ההשוואה בין רשויות איו"ש לכלל הרשויות בישראל ב-2024 מלמדת שאין דגם תקציבי אחיד, אלא שונות עמוקה לפי סוג רשות. עיריות איו"ש, שבהן מתגוררים 219,361 תושבים, מציגות הכנסות עצמיות נמוכות, תקציב רגיל לנפש הנמוך בכשליש מהממוצע העירוני הארצי, ותלות ממשלתית שאינה חורגת ממשקלן הדמוגרפי. המועצות המקומיות, לעומתן, נהנות מיתרון תקציבי יחסי לעומת כלל המועצות המקומיות בארץ. הפער החריף ביותר מצוי במועצות האזוריות: אף שחלקן באוכלוסיית המועצות האזוריות הוא 17.2%, הן מקבלות 29.7% מהשתתפות הממשלה בתקציב הפיתוח. המסקנה: פחות בסיס עצמי, יותר ממשלה, ובעיקר יותר השקעות פיתוח באזורים המשרתים את ההתרחבות המרחבית.

המסקנה המרכזית של הדו"ח היא שההתיישבות באיו"ש מתרחבת במהירות במרחב, אך אינה הופכת בהכרח למערכת יציבה, אחידה ובת קיימא. ריבוי יישובים ומאחזים מחזק אחיזה מרחבית, אך אינו מבטיח חוסן דמוגרפי, כלכלי או מוניציפלי. אם המגמות יימשכו, בעשור הקרוב צפויה להתחדד עוד יותר ההבחנה בין התרחבות טריטוריאלית לבין צמיחה דמוגרפית ממשית: יותר נקודות יישוב ומאחזים על פני השטח, אך אוכלוסייה המרוכזת בעיקר בערים ובמוקדי גידול גדולים, צעירים וצפופים. במילים אחרות, המערכת עלולה להיות רחבה יותר, אך לא בהכרח חזקה יותר; מפוזרת יותר, אך לא בהכרח יציבה יותר; נוכחת יותר במרחב, אך לא בהכרח בת־קיימא מבחינה דמוגרפית ותפקודית.

א. משתנים עיקריים

1. יישובים יהודיים במועצות האזוריות

המגמה הרב־שנתית במספר היישובים היהודיים במועצות האזוריות מצביעה על שתי תקופות שונות: יציבות יחסית בין 2010 ל־2020, ולאחר מכן קפיצה משמעותית עד 2025. בשנת 2010 נספרו 105 יישובים יהודיים במועצות האזוריות: שומרון 25, ערבות הירדן 20, מטה בנימין 26, גוש עציון 14, מגילות ים המלח 6 והר חברון 14. בשנת 2015 עלה המספר הכולל ל־111, בעיקר בשל עלייה מתונה בשומרון, בערבות הירדן, במטה בנימין ובהר חברון. בשנת 2020 נותר המבנה כמעט ללא שינוי: שומרון 27, ערבות הירדן 21, מטה בנימין 28, גוש עציון 14, מגילות 6 והר חברון 15.

המעבר המשמעותי מופיע בשנת 2025. מספר היישובים הכולל עולה ל־149. מטה בנימין הופכת למועצה הבולטת ביותר עם 41 יישובים, לעומת 28 בשנת 2020. השומרון עולה ל־35, ערבות הירדן ל־26, גוש עציון ל־19, מגילות ל־8 והר חברון ל־20. כלומר, עיקר השינוי אינו הדרגתי לאורך כל התקופה, אלא מרוכז בין 2020 ל־2025. התמונה המרחבית מלמדת שהגידול אינו אחיד: הוא חזק במיוחד במטה בנימין ובשומרון, אך ניכר גם בהר חברון, בגוש עציון ובבקעת הירדן. מגילות נותרת המועצה הקטנה ביותר במספר היישובים, גם לאחר העלייה.

יש לציין כי מספר הערים, ארבע, לא השתנה, לאורך כל התקופה. כלומר, לא חל גידול משמעותי במועצות המקומיות, למעט גבעת זאב, שהביא להכרזה עליה כעיר. מספר המועצות המקומיות עלה מ־13 ל־14 בלבד, עם ההכרזה על שער השומרון. אל יש לציין שגם זו בוטלה בשנה האחרונה ואמורה להפוך למועצה איזורית.

בסיכום, המשתנה מצביע על התרחבות מוסדית־מרחבית ברורה בעשור וחצי, אך בעיקר בשנים האחרונות. עד 2020 מדובר במערכת יציבה למדי; מ־2020 עד 2025 מדובר בשינוי מבני במספר היישובים במועצות האזוריות.

ישובים יהודיים במועצות האזוריות

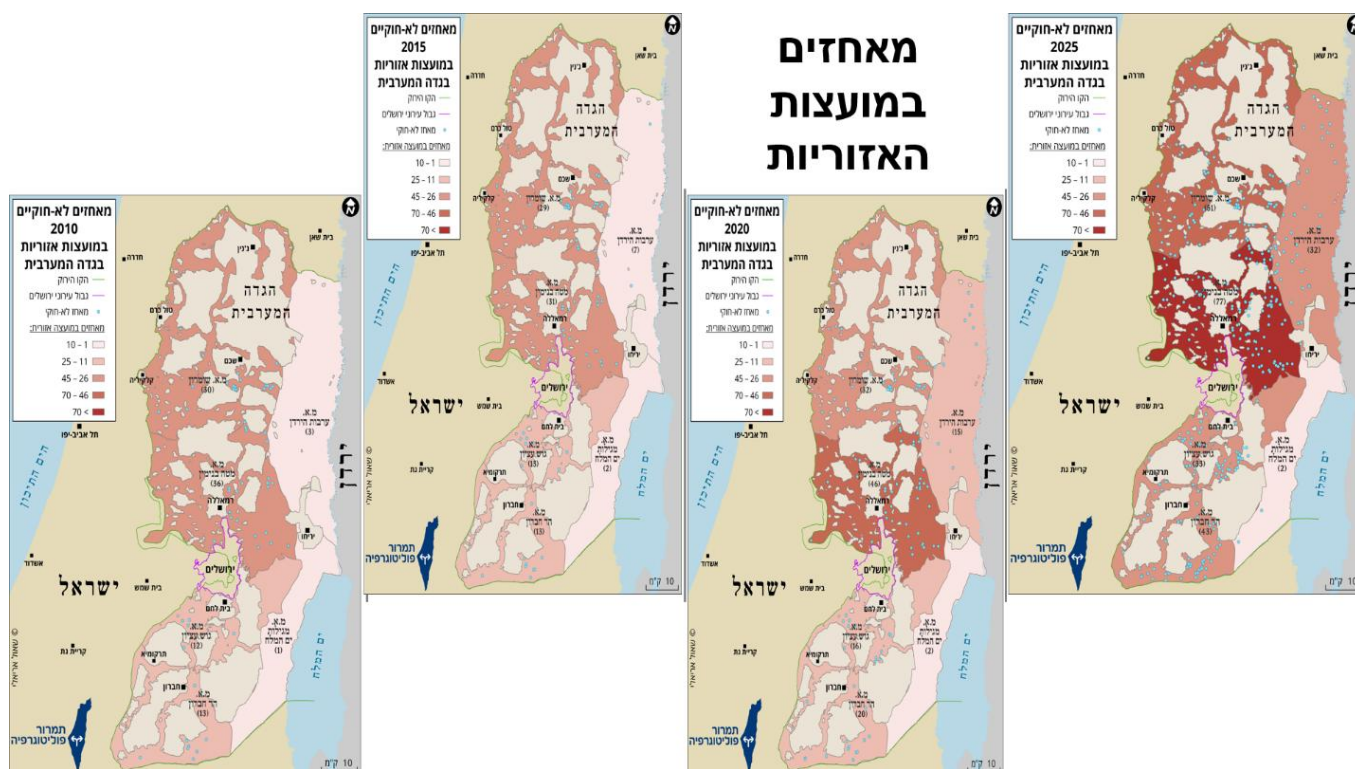
2. מאחזים במועצות האזוריות

במשתנה המאחזים ניכרת מגמה חדה בהרבה מזו של היישובים המוכרים. בשנת 2010 מופיעים במפה 95 מאחזים במועצות האזוריות: מטה בנימין 36, שומרון 30, הר חברון 13, גוש עציון 12, ערבות הירדן 3 ומגילות ים המלח 1. בשנת 2015 המספר הכולל נותר 95, אך חל שינוי פנימי: ערבות הירדן עולה מ-3 ל-7, מגילות ים ל-2, גוש עציון מ-12 ל-13, ואילו שומרון ומטה בנימין יורדות מעט. כלומר, עד 2015 אין גידול כולל, אלא תזוזה פנימית בין המועצות.

משנת 2020 מתחילה מגמת האצה ברורה. מספר המאחזים הכולל עולה ל-131: מטה בנימין 46, שומרון 32, הר חברון 20, גוש עציון 16, ערבות הירדן 15 ומגילות ים 238. בשנת 2025 כבר מדובר בקפיצה חריגה: 238 מאחזים. מטה בנימין מגיעה ל-77, השומרון ל-51, הר חברון ל-43, גוש עציון וערבות הירדן ל-33 ול-32 בהתאמה, ומגילות נותרת על 2.

המשמעות היא שהשינוי המרכזי התרחש בין 2020 ל-2025: תוספת של 107 מאחזים בתקופה אחת. העלייה בולטת במיוחד במטה בנימין, אך גם בהר חברון, בשומרון, בגוש עציון ובערבות הירדן. לעומת זאת, מגילות כמעט אינה משתתפת במגמת ההתרחבות. המפה מלמדת כי המאחזים אינם תופעה שולית מבחינה מרחבית: הם

מתרבים בעיקר במועצות הגדולות, ויוצרים שכבה נוספת של נוכחות יהודית מחוץ למערך היישובים הרשמי. זהו המשתנה שבו ההתרחבות בין 2020 ל-2025 היא החדה ביותר. יש לציין כי הערים והמועצות המקומיות ככלל אינן מחזיקות במאחזים או חוות.

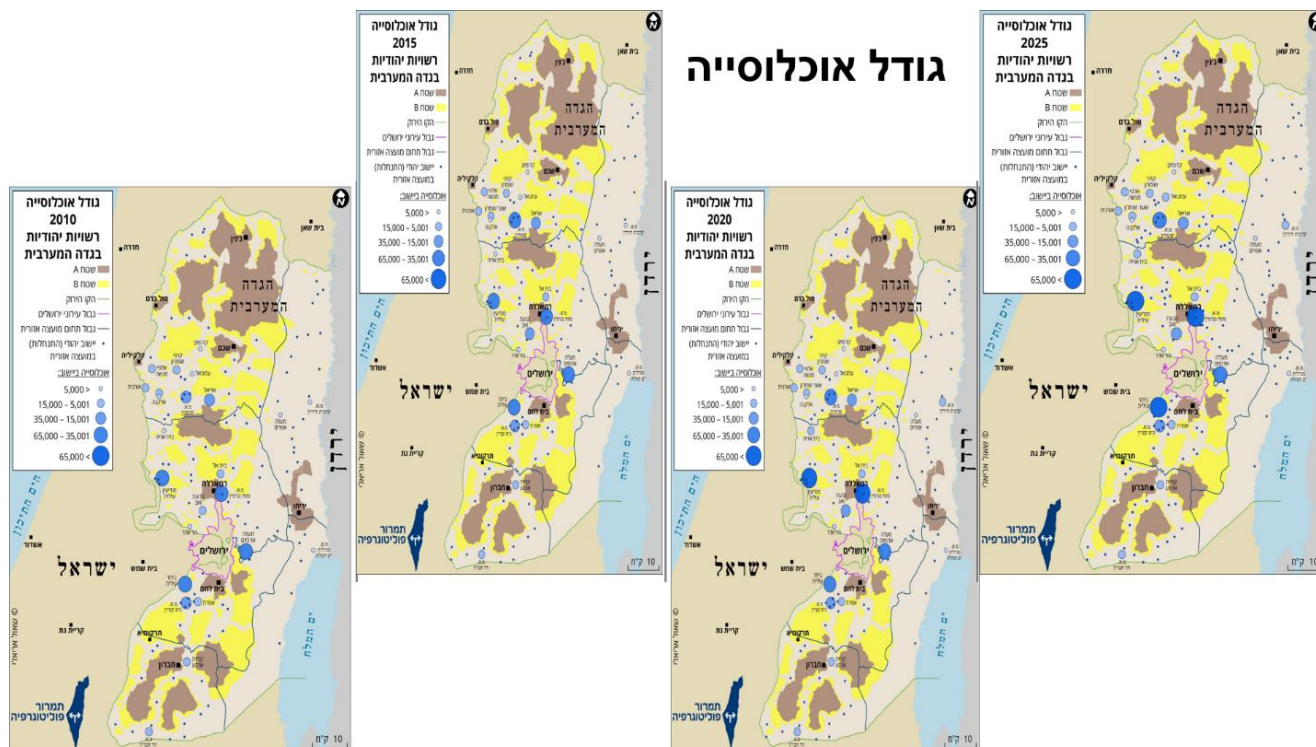

3. גודל האוכלוסייה הישראלית באיו"ש

גודל האוכלוסייה לשנים 2010, 2015, 2020 ו-2025 בעל דפוס עקבי: רוב היישובים היהודיים בגדה המערבית הם יישובים קטנים, ואילו עיקר האוכלוסייה מרוכז במספר מצומצם של יישובים עירוניים וגדולים. קטגוריות המפה מבחינות בין יישובים עד 5,000 תושבים, 5,001–15,001, 15,001–35,000, 35,001–65,000 ומעל 65,000. לאורך השנים גדל משקלם של היישובים הגדולים, אך אין בכך כדי לשנות את העובדה שהפריסה המרחבית הרחבה נשענת על מספר רב של נקודות יישוב קטנות.

בשנת 2010 כבר ניכרת הבחנה בין היישובים העירוניים הגדולים לבין יתר המרחב. מודיעין עילית, ביתר עילית, מעלה אדומים, אריאל וגבעת זאב בולטות יותר מן היישובים הכפריים והקהילתיים. בשנת 2015 וביתר שאת בשנת 2020 מתרחבת קטגוריית היישובים הגדולים, בעיקר במערב הגדה ובמרחב ירושלים. עד 2025 בולטת עוד יותר הדומיננטיות של היישובים העירוניים הגדולים, ובפרט אלה שבהם האוכלוסייה גדלה במהירות.

המשמעות המחקרית היא שיש להבחין בין "התפשטות מרחבית" לבין "משקל דמוגרפי". המפה מראה הרבה יישובים קטנים הפרוסים על שטח גדול, אך גידול האוכלוסייה אינו מתחלק ביניהם באופן שווה. חלק ניכר ממנו מתרכז ביישובים העירוניים הגדולים. לכן, מבחינה דמוגרפית, ההתיישבות היהודית בגדה אינה רק רשת של יישובים כפריים או קהילתיים, אלא מערכת דו-ראשית: מצד אחד פריסה רחבה של יישובים קטנים, ומצד אחר ריכוז אוכלוסייה במספר ערים ויישובים גדולים. זהו דפוס יציב לאורך כל השנים, והוא מתחזק עד 2025.

4. גידול שנתי¹

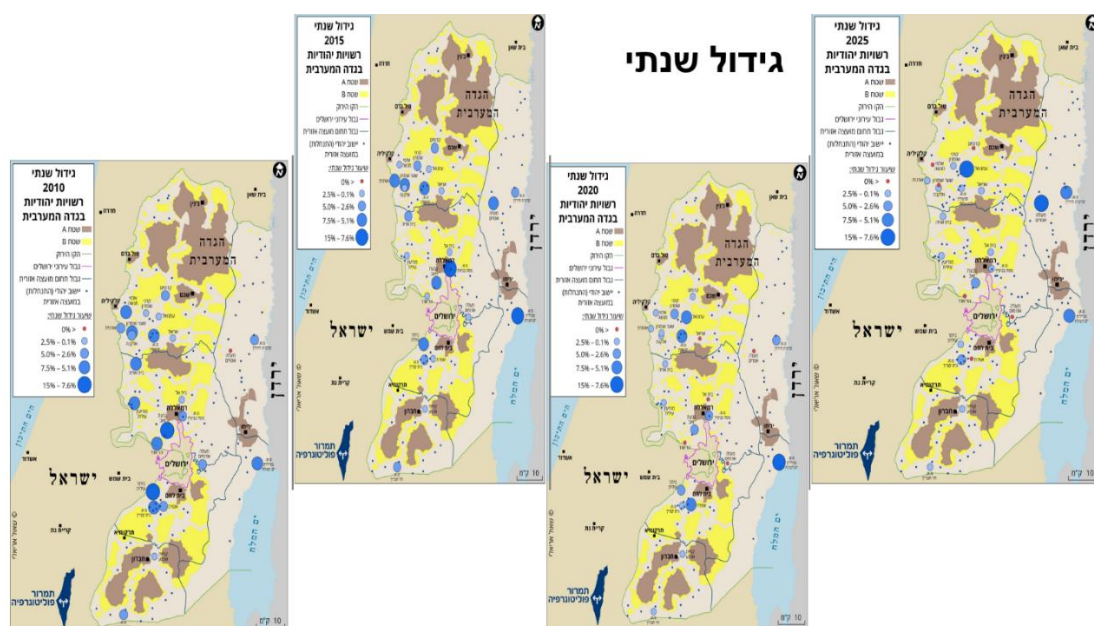
שיעור הגידול השנתי מציג תמונה שונה מגודל האוכלוסייה. כאן לא נמדד גודל היישוב, אלא קצב השינוי השנתי שלו. קטגוריות המפה כוללות יישובים עם גידול שלילי, יישובים כמעט ללא גידול, ויישובים בטווחי גידול גבוהים יותר עד 15%. לכן, משתנה זה מאפשר להבחין בין יישובים גדולים שגדלים באיטיות לבין יישובים קטנים שיכולים להציג שיעורי גידול גבוהים בגלל בסיס אוכלוסייה נמוך.

¹ **גידול שנתי:** השינוי בגודל האוכלוסייה בתקופה נתונה נובע משלושה מרכיבים: ילודה תמותה (=ריבוי טבעי) ומאזן הגירה כולל. השינוי יכול להיות חיובי (האוכלוסייה גדלה) או שלילי (האוכלוסייה קטנה).

בשנת 2010 מופיעים מוקדי גידול במספר אזורים, ובייחוד ביישובים הגדולים יותר ובחלק מהיישובים הקטנים. בשנת 2015 התמונה עדיין חיובית יחסית: יש פיזור של יישובים הצבועים בקטגוריות גידול בינוניות וגבוהות, בעיקר במערב הגדה, באזור ירושלים ובחלקים מהשומרון. בשנת 2020 נמשכת המגמה, אך כבר ניתן לראות מפה מעורבת יותר, שבה לצד יישובים הצומחים בקצב גבוה מופיעים גם יישובים בקצב מתון או שלילי.

בשנת 2025 התמונה נעשית מורכבת יותר. שיעורי הגידול הגבוהים אינם מפוזרים באופן אחיד, אלא מופיעים במספר מוקדים. במקביל, מתרבים יישובים בעלי שיעור גידול נמוך או שלילי. מכאן שהגידול הדמוגרפי הכולל אינו מעיד בהכרח על צמיחה רחבה בכל ההתיישבות. חלק מהיישובים ממשיכים לגדול בקצב משמעותי, אולם אחרים מתקרבים לקיפאון ואף לירידה.

המשמעות היא שמערכת ההתיישבות נעשית דיפרנציאלית יותר. אין מגמה אחידה של התרחבות דמוגרפית בכל היישובים. הגידול מתרכז במוקדים מסוימים, בעוד שביישובים אחרים כוח המשיכה הדמוגרפי חלש יותר. זהו משתנה חשוב במיוחד משום שהוא מראה את איכות הצמיחה, ולא רק את היקפה הכולל.

5. ריבוי טבעי²

הריבוי הטבעי הוא אחד המשתנים המרכזיים להבנת הגידול הדמוגרפי בהתיישבות היהודית בגדה. בשונה משיעור הגידול השנתי, כאן מדובר במספר מוחלט של תוספת אוכלוסייה הנובעת מפער בין לידות לפטירות.

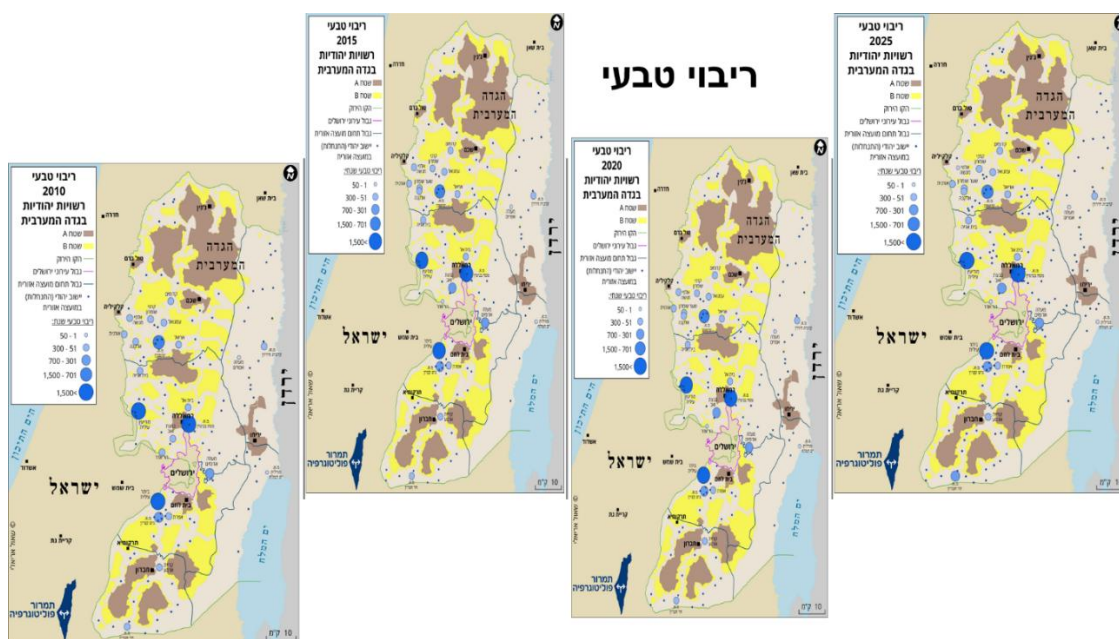
² ריבוי טבעי: ההפרש בין ילודה (לידות) לתמותה (פטירות) באותה אוכלוסייה בתקופה נתונה.

קטגוריות המפה נעות מ־1–50, דרך 51–300, 301–700, 701–1,500 ועד מעל 1,500. לכן, היישובים הגדולים מקבלים משקל משמעותי יותר, משום שבהם גם מספר הלידות המוחלט גבוה יותר.

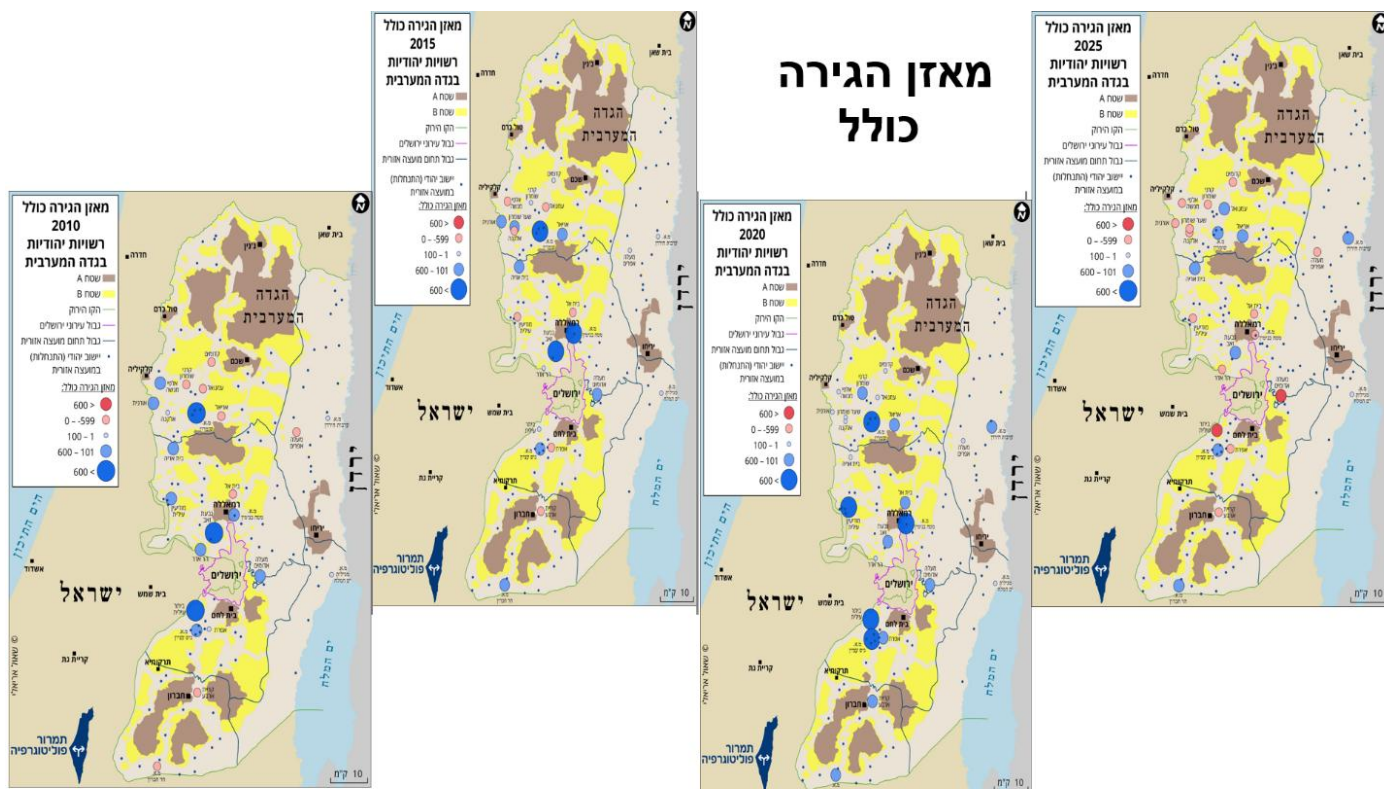
לאורך כל התקופה, 2010 עד 2025, הריבוי הטבעי מרוכז בעיקר ביישובים העירוניים הגדולים וביישובים בעלי מבנה גיל צעיר. מודיעין עילית וביתר עילית בולטות במיוחד במפות, וכך גם יישובים גדולים נוספים באזור ירושלים ובמערב הגדה. ביישובים הקטנים יותר, בעיקר במועצות האזוריות, הריבוי הטבעי מופיע בדרך כלל בקטגוריות נמוכות יותר. אין בכך בהכרח להעיד על שיעור ילודה נמוך, אלא על בסיס אוכלוסייה קטן.

המגמה הרב־שנתית מצביעה על יציבות יחסית של מנוע הריבוי הטבעי. בניגוד למאזני ההגירה, שבהם נראים שינויים, תנודות ואף מעבר למאזנים שליליים בחלק מהיישובים, הריבוי הטבעי נותר מקור גידול משמעותי ועקבי. בשנת 2025 הוא ממשיך להופיע כמנוע מרכזי של תוספת אוכלוסייה ביישובים הגדולים.

המשמעות המחקרית היא שהגידול הדמוגרפי בהתיישבות אינו נשען רק על מעבר אוכלוסייה מבחוץ. במקומות מסוימים, ובייחוד ביישובים בעלי אוכלוסייה צעירה וגדולה, הריבוי הטבעי לבדו מייצר תוספת אוכלוסייה ניכרת. לכן, גם כאשר ההגירה הפנימית או הכוללת נחלשת, ההתיישבות יכולה להמשיך לגדול בשל מבנה הגילים והריבוי הטבעי.

6. מאזן הגירה כולל³

מאזן ההגירה הכולל מציג את הפער בין כניסות ליציאות, והוא שונה מהותית מהריבוי הטבעי. בעוד שהריבוי הטבעי מבטא תהליך פנימי של האוכלוסייה, מאזן ההגירה בוחן את כוח המשיכה של היישוב ביחס לתנועת אוכלוסייה. במפות מוצגים מאזנים חיוביים ושליילים, כאשר הכחול מסמן מאזן חיובי והאדום מסמן מאזן שלילי. טווחי הסימון מגיעים עד מעל 600, ולכן ניתן לזהות גם מוקדי משיכה משמעותיים וגם מוקדי עזיבה.

בשנת 2010 מופיעים כמה מוקדי הגירה חיובית, בעיקר ביישובים הגדולים וביישובים הקרובים למרחב ירושלים והמרכז. לצד זאת קיימים גם מוקדים שליליים, אך הם אינם שולטים במפה. בשנת 2015 התמונה דומה: מאזן ההגירה הכולל עדיין חיובי בכמה מוקדים מרכזיים, אך כבר אינו אחיד בכל המרחב. בשנת 2020 ניכרת מורכבות רבה יותר, עם יישובים שבהם המאזן חיובי לצד יישובים שבהם המאזן שלילי.

³ **מאזן הגירה כולל:** הוא שינוי באזורי המגורים של אוכלוסייה מסוימת כתוצאה מתנועה פיזית של יחידים, כלומר ההפרש בין מספר המהגרים המגיעים למקום מסוים לבין מספר המהגרים העוזבים אותו. כשמספר המהגרים המגיעים למקום הוא גדול ממספר העוזבים אותו, נוצר מאזן הגירה חיובי, וכשמספר העוזבים את המקום הוא גדול ממספר המגיעים אליו – נוצר מאזן הגירה שלילי. מאזן ההגירה כולל את מאזן ההגירה הפנימי ואת מאזן ההגירה הבינלאומי.

בשנת 2025 בולטת היחלשות של ההגירה הכוללת כמנוע צמיחה רחב. מופיעים יותר סימונים שליליים, והמאזן החיובי מתרכז במספר יישובים בלבד. המשמעות היא שהמשך הגידול הדמוגרפי אינו בהכרח תוצאה של משיכת אוכלוסייה חדשה לכלל ההתיישבות. להפך: בחלק מהיישובים קיימת עזיבה נטו.

ההשוואה בין מאזן ההגירה הכולל לבין הריבוי הטבעי חשובה במיוחד. היא מצביעה על כך שהגידול הכולל יכול להימשך גם כאשר ההגירה נחלשת, משום שהריבוי הטבעי מפצה על כך ביישובים גדולים וצעירים. מכאן שההתיישבות אינה מציגה דגם אחיד של "משיכה", אלא דגם מפוצל: מוקדי משיכה מוגבלים לצד יישובים שבהם ההגירה אינה תומכת בגידול.

7. הגירה פנימית

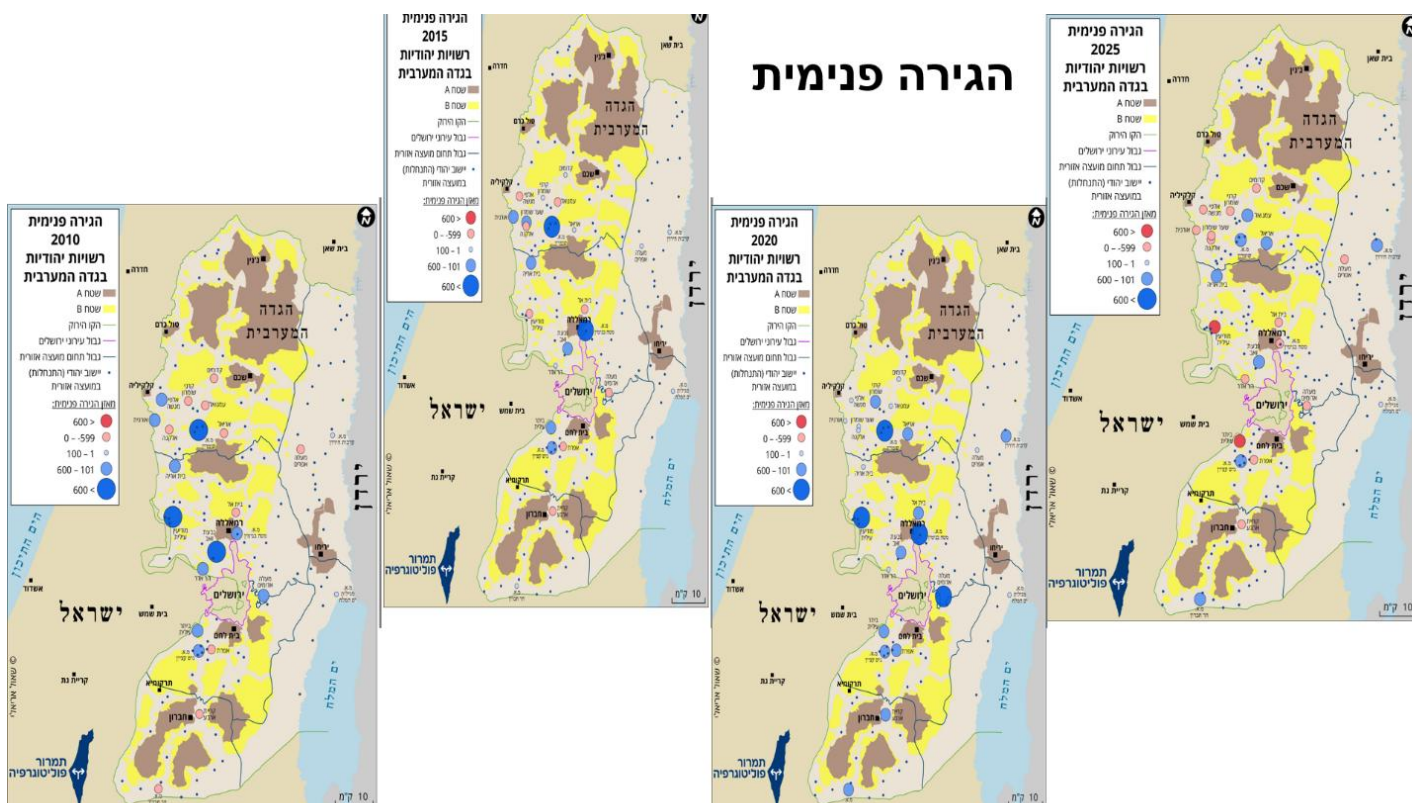
ההגירה הפנימית בוחנת את תנועת האוכלוסייה בין יישובים בתוך המערכת הישראלית, להבדיל מהגירה בינלאומית. זהו משתנה חשוב משום שהוא מלמד עד כמה יישובי הגדה מצליחים למשוך תושבים מיישובים אחרים, ועד כמה הם מאבדים אוכלוסייה לטובת מקומות אחרים. במפות, כמו במאזן ההגירה הכולל, הכחול מסמן מאזן חיובי והאדום מסמן מאזן שלילי.

בשנת 2010 ההגירה הפנימית חיובית במספר מוקדים, בעיקר ביישובים גדולים או ביישובים בעלי נגישות יחסית למרכז הארץ ולירושלים. לצד זאת, יש גם יישובים שבהם המאזן נמוך או שלילי. בשנת 2015 הדפוס הזה נמשך: אין תנועה אחידה אל כלל ההתיישבות, אלא משיכה נקודתית. בשנת 2020 התמונה נעשית מעורבת יותר, כאשר חלק מהיישובים ממשיכים למשוך אוכלוסייה פנימית ואחרים מציגים מאזן חלש יותר.

בשנת 2025 בולטת מגמת היחלשות במאזן ההגירה הפנימית בחלק ניכר מן המפה. מופיעים יותר סימונים שליליים, והמאזן החיובי נותר מרוכז במספר מוקדים. מכאן שהגירה פנימית אינה יכולה לשמש הסבר כללי לגידול הדמוגרפי בהתיישבות. היא מסבירה גידול בחלק מן היישובים בלבד, ובמקומות אחרים היא דווקא מצביעה על שחיקה או על חוסר משיכה.

המשמעות היא שההתיישבות היהודית בגדה אינה שוק דיור אחיד. יש בה יישובים שמצליחים למשוך תושבים מתוך ישראל, ויישובים אחרים שמאבדים תושבים. כאשר משווים את ההגירה הפנימית לריבוי הטבעי, מתקבלת מסקנה ברורה: במקומות רבים, הגידול נובע יותר ממבנה דמוגרפי פנימי מאשר מהגירה פנימית חיובית. זהו ממצא משמעותי להבנת יציבותה הדמוגרפית של ההתיישבות.

הגירה פנימית

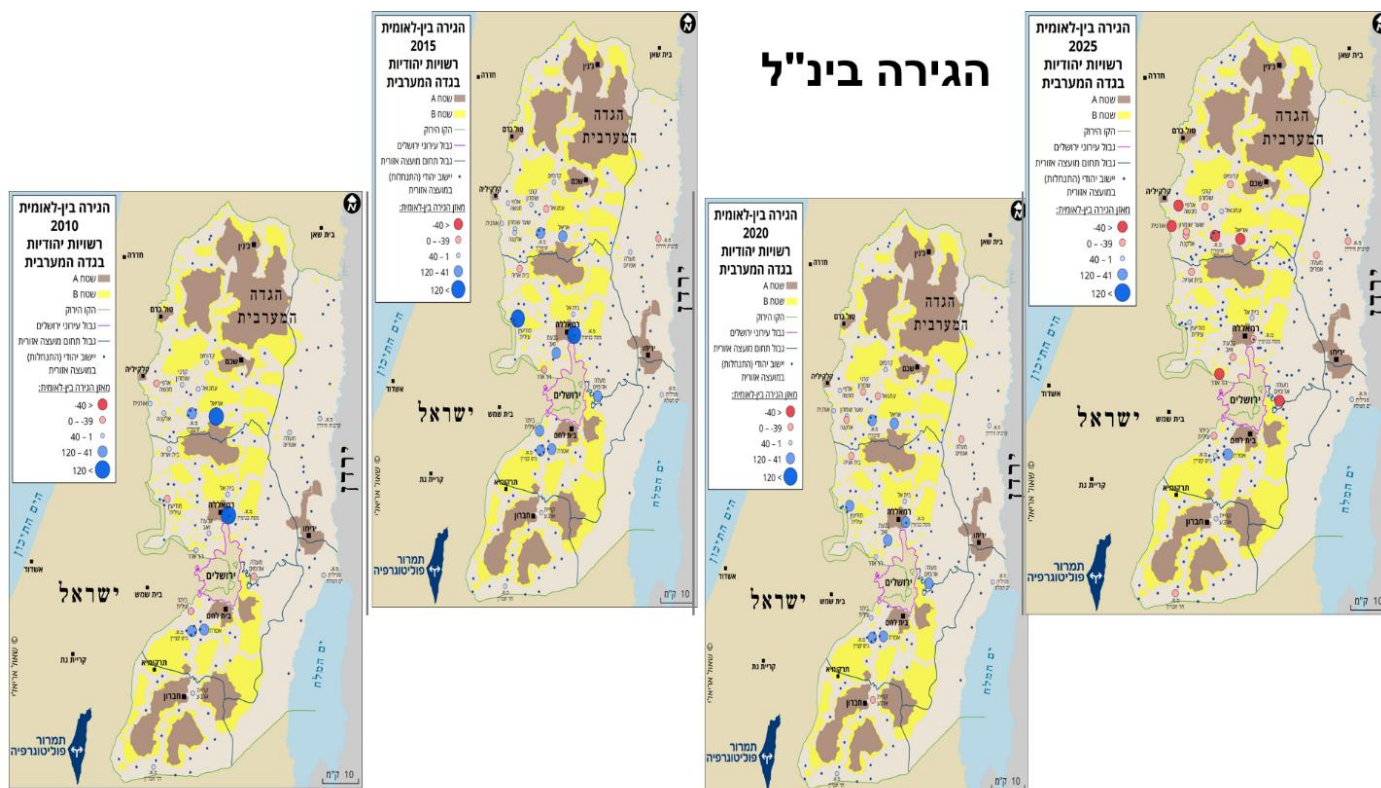
8. הגירה בינלאומית

ההגירה הבינלאומית מוצגת במפות בקנה מידה קטן יותר לעומת ההגירה הכוללת והפנימית. קטגוריות המפה נעות בין מאזן שלילי, דרך מאזן נמוך, ועד מאזן חיובי של מעל 120. עצם הטווחים מלמדים שמדובר במשתנה בעל משקל מספרי מצומצם יותר מאשר הריבוי הטבעי או ההגירה הפנימית. לכן, חשיבותו אינה בהכרח בהיקף הכולל, אלא בזיהוי מוקדי השפעה נקודתיים.

בשנת 2010 נראים מוקדים בודדים של הגירה בינלאומית חיובית, לצד יישובים רבים שבהם התרומה נמוכה או שולית. בשנת 2015 התמונה דומה: ההגירה הבינלאומית אינה משנה את המבנה הדמוגרפי הכולל, אלא מוסיפה רכיב מוגבל ביישובים מסוימים. בשנת 2020 מופיעים כמה מוקדים חיוביים ברורים יותר, אך עדיין לא מדובר בפריסה רחבה או במנוע דמוגרפי מרכזי.

בשנת 2025 בולטת עלייה במספר היישובים שבהם המאזן הבינלאומי שלילי או נמוך. גם כאשר קיימים מוקדים חיוביים, הם אינם משנים את התמונה הכללית: ההגירה הבינלאומית אינה מסבירה את עיקר הגידול בהתיישבות. בהשוואה לריבוי הטבעי, שבו מופיעים מוקדים גדולים ומשמעותיים, ההגירה הבינלאומית נותרת משתנה משני.

המשמעות המחקרית היא שיש להיזהר מייחוס הגידול הדמוגרפי בהתיישבות לעלייה או להגירה מחו"ל. לפי המפות, המרכיב הזה קיים אך מוגבל. הוא עשוי להשפיע על יישובים מסוימים בשנים מסוימות, אך אינו משנה את הדפוס הכולל: ההתיישבות גדלה בעיקר באמצעות ריבוי טבעי, ובחלק מן המקומות גם באמצעות הגירה פנימית. ההגירה הבינלאומית היא גורם נלווה, לא גורם מוביל.

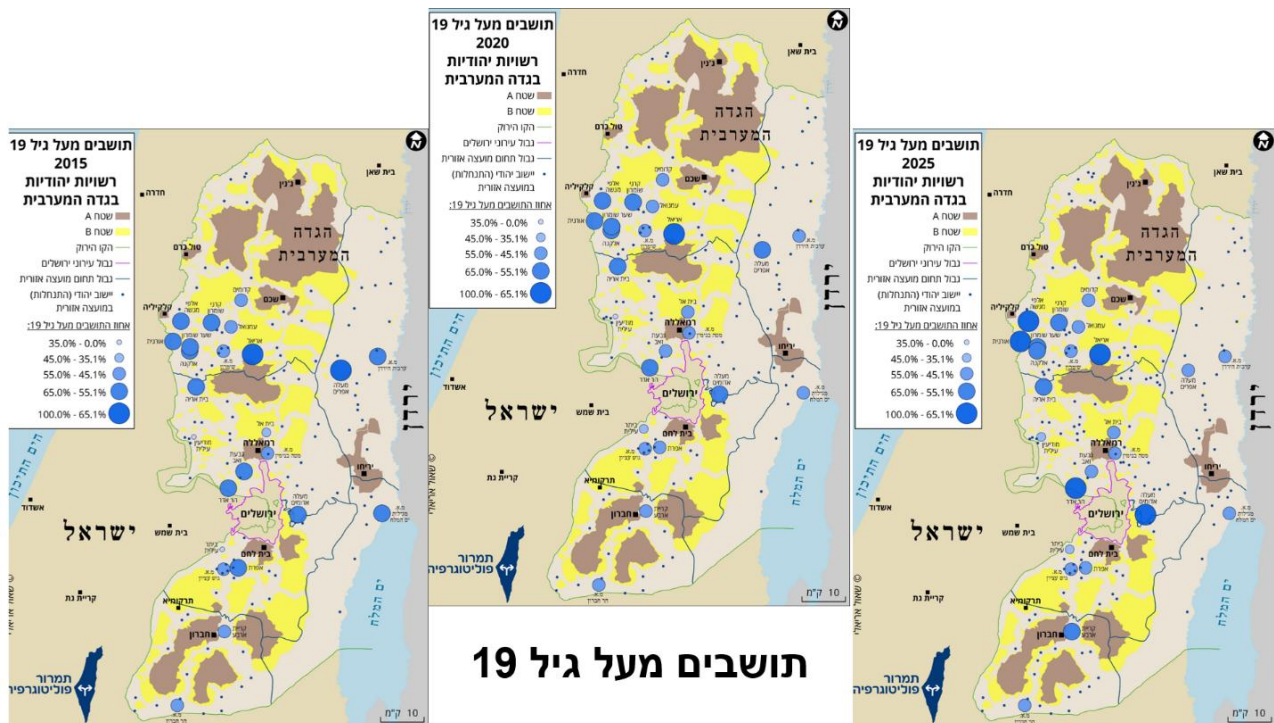
9. תושבים מעל גיל 19

מפות שיעור התושבים מעל גיל 19 מופיעות לשנים 2015, 2020 ו-2025, ולכן הניתוח הרב-שנתי כאן מתמקד בעשור האחרון בלבד. קטגוריות המפה נעות מ-0%–35% ועד 65.1%–100%. המשתנה מאפשר להבחין בין יישובים צעירים מאוד, שבהם שיעור הילדים גבוה, לבין יישובים בוגרים יותר, שבהם שיעור המבוגרים גבוה.

לאורך שלוש השנים המוצגות מתקבלת תמונה יציבה למדי: שיעור גבוה של בני 19 ומעלה מופיע בעיקר ביישובים ותיקים יותר, קטנים יותר או כאלה שמבנה האוכלוסייה שלהם פחות צעיר. לעומת זאת, ביישובים שבהם משפחות צעירות וילדים הם רכיב מרכזי, שיעור בני ה-19 ומעלה נמוך יותר. הפער הזה בולט במיוחד כאשר משווים את המפה למפת התושבים עד גיל 19.

בשנת 2015 כבר קיימת הבחנה ברורה בין יישובים צעירים לבין יישובים בוגרים יותר. בשנת 2020 הדפוס נשמר, ובשנת 2025 אין שינוי מהפכני בפריסה. כלומר, לא נראית "הזדקנות" אחידה של כלל ההתיישבות, אלא המשך קיומם של הבדלים משמעותיים בין סוגי יישובים. חלק מן היישובים שומרים על מבנה צעיר מאוד, בעוד אחרים מציגים שיעור גבוה יותר של אוכלוסייה בוגרת.

המשמעות היא שמבנה הגילים בהתיישבות אינו אחיד. יש יישובים שבהם שיעור המבוגרים גבוה יחסית, אך יש גם מוקדים שבהם הילדים והנוער מהווים חלק מרכזי באוכלוסייה. הדבר מסביר מדוע הריבוי הטבעי נותר משמעותי: במקומות שבהם שיעור בני 19 ומטה גבוה, פוטנציאל הגידול הפנימי גבוה יותר. לכן, משתנה הגיל הוא מפתח להבנת משתני הצמיחה האחרים.

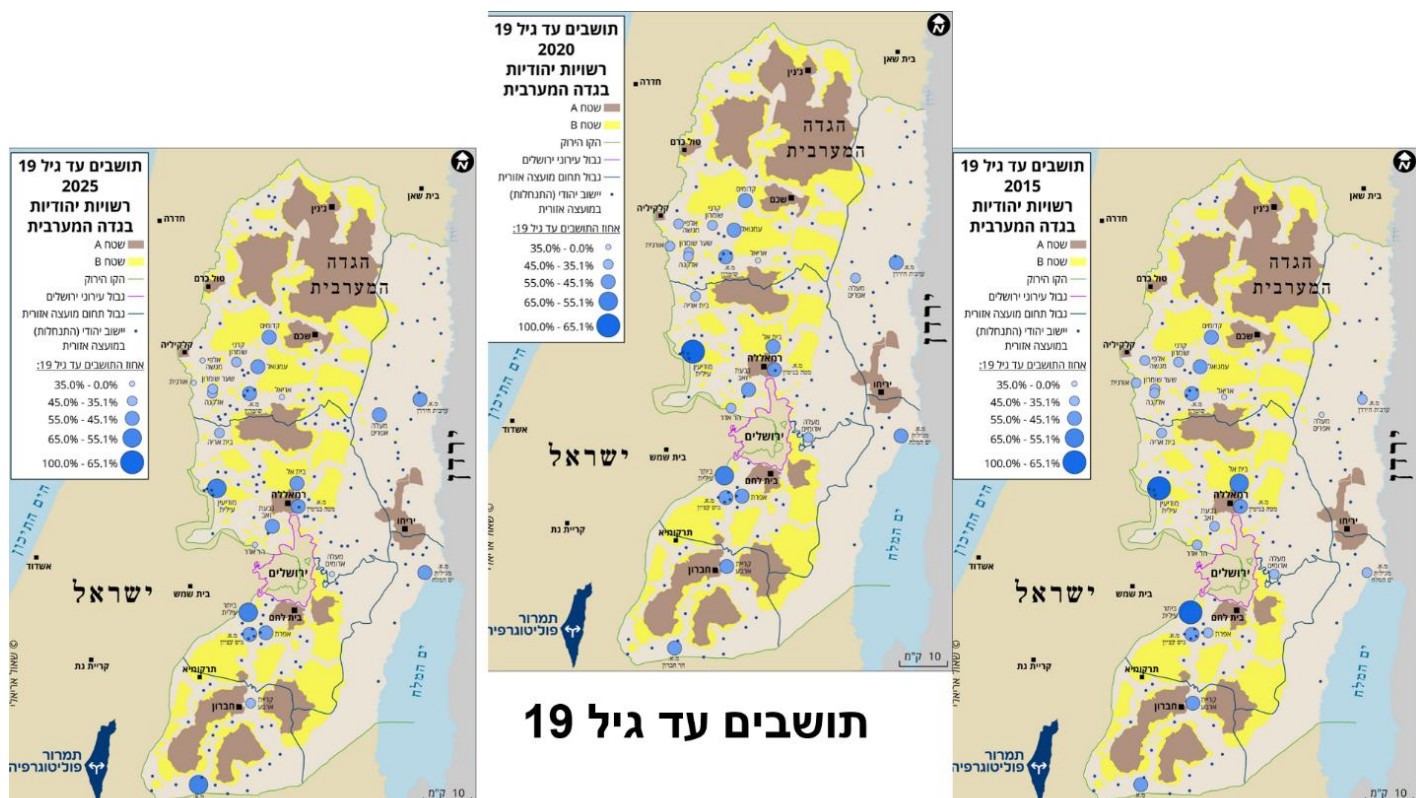
10. תושבים עד גיל 19

מפת התושבים עד גיל 19 היא במידה רבה תמונת הראי של מפת התושבים מעל גיל 19. גם כאן מוצגות השנים 2015, 2020 ו-2025, והקטגוריות נעות עד שיעורים גבוהים מאוד של אוכלוסייה צעירה. המשתנה חשוב משום שהוא מצביע על עומק המבנה הדמוגרפי הצעיר בהתיישבות, ולא רק על מספר התושבים הכולל.

בשנת 2015 בולטים יישובים שבהם שיעור הילדים והנוער גבוה במיוחד. מדובר בעיקר ביישובים בעלי אוכלוסייה משפחתית צעירה, ובמיוחד ביישובים עירוניים או קהילתיים שבהם משקל המשפחות הגדולות משמעותי. בשנת 2020 התמונה נשמרת: מוקדי האוכלוסייה הצעירה אינם נעלמים, אלא ממשיכים להופיע באותם אזורים כלליים. בשנת 2025 הדפוס עדיין בולט, ומלמד על יציבות של מבנה גיל צעיר בחלק מרכזי מן ההתיישבות.

המשמעות אינה שכל ההתיישבות צעירה באותה מידה. המפה מציגה הבדלים ניכרים בין יישובים. יש יישובים שבהם שיעור בני 19 ומטה נמוך יחסית, ולעומתם יישובים שבהם שיעורם גבוה במיוחד. ההבדלים הללו אינם מקריים: הם קשורים למאפייני אוכלוסייה, לגודל היישוב, ולאופי החברתי-קהילתי שלו.

מבחינה מחקרית, משתנה זה מסביר מדוע הריבוי הטבעי הוא מנוע מרכזי. כאשר שיעור הילדים והנוער גבוה, האוכלוסייה המקומית מתאפיינת במבנה גיל צעיר, ובדרך כלל גם בפוטנציאל גידול פנימי גבוה. לכן, גם אם בחלק מהיישובים מאזן ההגירה נחלש או נעשה שלילי, מבנה הגילים מאפשר המשך גידול. זוהי נקודה מהותית: הדינמיקה הדמוגרפית של ההתיישבות אינה תלויה רק בתנועת אוכלוסייה, אלא גם בהרכב הפנימי של האוכלוסייה הקיימת.

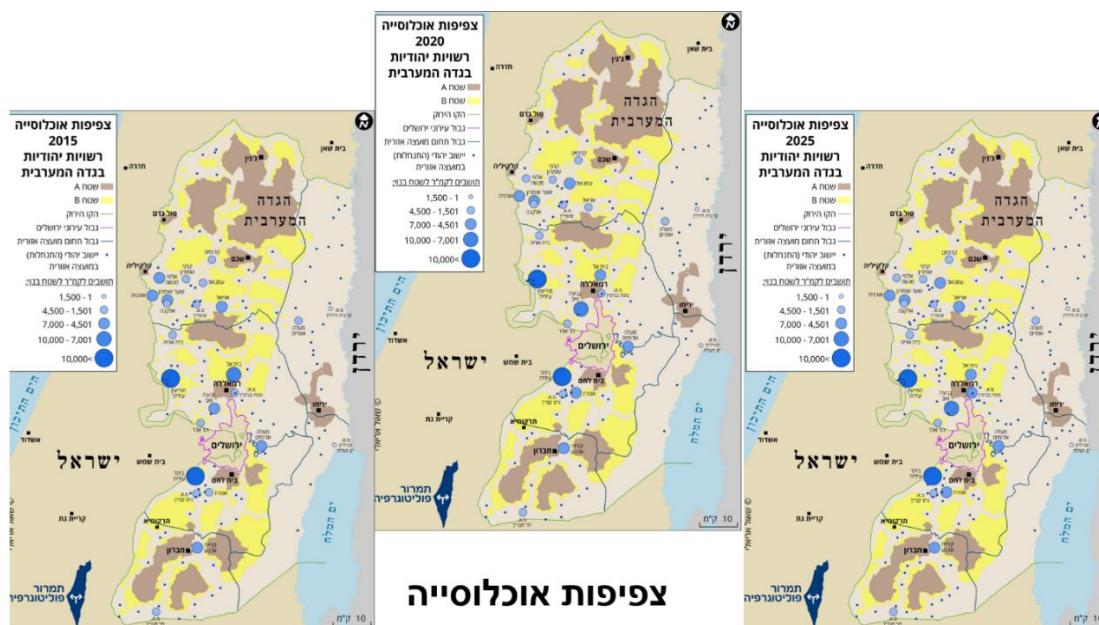
11. צפיפות אוכלוסייה

מפות צפיפות האוכלוסייה לשנים 2015, 2020 ו-2025 מציגות את מספר התושבים לקמ"ר בשטח הבנוי. קטגוריות המפה נעות מ-1,500 תושבים לקמ"ר ועד מעל 10,000. זהו משתנה חשוב משום שהוא מפריד בין גודל אוכלוסייה לבין דפוס שימוש בשטח. יישוב גדול אינו בהכרח צפוף, ויישוב קטן אינו בהכרח דליל אם שטחו הבנוי מצומצם.

לאורך התקופה בולטת הבחנה בין יישובים עירוניים צפופים לבין יישובים כפריים, קהילתיים או מפוזרים יותר. בשנת 2015 כבר נראים מוקדי צפיפות גבוהים, בעיקר ביישובים עירוניים ובעלי בנייה מרוכזת. בשנת 2020 מוקדים אלה נשמרים ואף מתחדדים. בשנת 2025 נמשכת אותה מגמה: הצפיפות הגבוהה מתרכזת במספר יישובים, בעוד שחלק גדול מן המרחב ההתיישבותי נותר בצפיפות נמוכה או בינונית.

הדפוס הזה חשוב במיוחד על רקע מפת היישובים והמאחזים. מספר היישובים והמאחזים מלמד על פריסה מרחבית רחבה, אך מפת הצפיפות מלמדת שהאוכלוסייה עצמה אינה מפוזרת באותו אופן. יש פער בין שליטה מרחבית באמצעות נקודות יישוב רבות לבין ריכוז דמוגרפי ביישובים צפופים ומעטים יותר.

לכן, המסקנה המרכזית היא שההתיישבות משלבת שני דגמים שונים: דגם עירוני צפוף, שבו אוכלוסייה רבה מתגוררת בשטח בנוי מצומצם יחסית; ודגם מרחבי דליל יותר, שבו יישובים רבים פרוסים על פני שטחים נרחבים אך מאכלסים אוכלוסייה קטנה יחסית. עד 2025 הפער הזה אינו מצטמצם, אלא נותר מאפיין יסודי של המבנה ההתיישבותי.

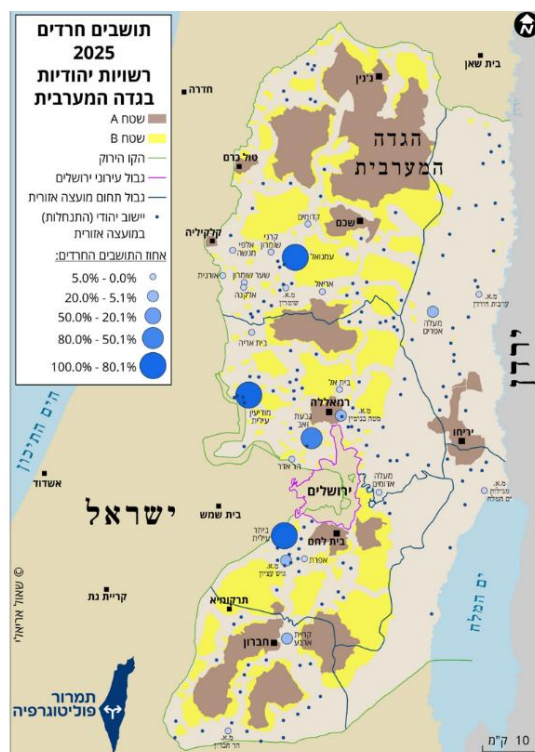
12. חרדים

מן המפה עולה כי האוכלוסייה החרדית אינה פרוסה באופן אחיד על פני כלל ההתיישבות היהודית בגדה המערבית, אלא מרוכזת במספר מוקדים ברורים. הריכוזים הבולטים מצויים בעיקר ביישובים עירוניים או עירוניים-למחצה, ובמיוחד במרחב המערבי ובסביבת ירושלים.

המשתנה מסייע להסביר כמה מן הדפוסים שנראו במפות הקודמות. ביישובים חרדיים או ביישובים שבהם יש נוכחות חרדית משמעותית, ניתן לצפות למבנה גיל צעיר יותר, שיעור גבוה יותר של תושבים עד גיל 19, ריבוי טבעי משמעותי יותר ולעיתים גם צפיפות אוכלוסייה גבוהה יותר. לכן, אף שהמפה אינה מאפשרת ניתוח מגמה, היא כן מספקת מפתח פרשני להבנת משתני הגיל, הריבוי הטבעי והצפיפות.

חשוב להדגיש: החרדיות אינה מאפיינת את כלל מרחב ההתיישבות. יש אזורים נרחבים, בעיקר במועצות האזוריות ובמרחבים דלילים יותר, שבהם הסימון החרדי קטן או נעדר. כלומר, אין לדבר על "ההתיישבות" כמקשה חברתית אחת. קיימים בתוכה אזורים ויישובים בעלי פרופיל חרדי מובהק, לצד אזורים בעלי פרופיל אחר.

לכן, תיאור המשתנה לשנת 2025 הוא של ריכוז סלקטיבי: החרדים מהווים רכיב דמוגרפי משמעותי במוקדים מסוימים, אך לא תופעה מרחבית אחידה. מבחינה מחקרית, זהו משתנה מסביר מרכזי, אך לא משתנה שמאפשר כשלעצמו לקבוע כיוון שינוי לאורך זמן.

13. תקציבי הרשויות

ההשוואה בין הרשויות היהודיות באיו"ש לבין כלל הרשויות בארץ בשנת 2024, על פי קובץ הרשויות שפרסם הלמ"ס בסוף יוני, ביחס לתקציב הרגיל (השוטף) והבלתי רגיל (פיתוח), מחייבת זהירות מתודולוגית. לכן ההשוואה נעשתה בתוך כל סוג רשות בנפרד: עיריות, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות מול דומיהן בכלל ישראל. באיו"ש 24 רשויות: ארבע עיריות, ארבע מועצות מקומיות ושש מועצות אזוריות: גוש עציון, הר חברון, מגילות ים המלח, מטה בנימין, ערבות הירדן ושומרון.

התמונה העולה מן הנתונים מורכבת, אך הכיוון ברור: באיו"ש אין דגם תקציבי אחד. העיריות מציגות דפוס של הכנסות נמוכות יחסית לנפש ותלות גבוהה בתקציבים ממשלתיים מסוימים; המועצות המקומיות מציגות דווקא יתרון תקציבי יחסי לעומת כלל המועצות המקומיות בארץ; ואילו המועצות האזוריות חושפות את הפער המשמעותי ביותר בין משקלן באוכלוסייה לבין חלקן בכספי הממשלה, בעיקר בתקציב הבלתי רגיל. במילים אחרות, הסיפור איננו "כל איו"ש מקבלת יותר" או "כל איו"ש מקבלת פחות", אלא כיצד הכסף מחולק, לאיזה סוג רשות, ובאיזה סעיף תקציבי.

בארבע העיריות, אריאל, ביתר עילית, מודיעין עילית ומעלה אדומים, התגוררו בסוף 2024, 219,361 תושבים. שיעורם מכלל אוכלוסיית העיריות בישראל הוא 2.9%. אולם חלקן של עיריות איו"ש מסך התקבולים של כלל העיריות בארץ עומד על 1.9% בלבד. כלומר, ביחס למשקלן הדמוגרפי, עיריות איו"ש מקבלות נתח נמוך יותר מסך התקבולים העירוניים. גם ההכנסות העצמיות שלהן נמוכות מאוד ביחס לחלקן באוכלוסייה: הן מהוות 1.4% בלבד מסך ההכנסות העצמיות של כלל העיריות, וההכנסות העצמיות מארנונה הן רק 1.1%. זהו פער דרמטי המלמד על בסיס כלכלי מקומי חלש יחסית, ובעיקר על משקל נמוך של ארנונה עסקית ותעסוקתית.

הנתון הזה חשוב במיוחד משום שהוא מראה כי החולשה התקציבית של עיריות איו"ש אינה נובעת רק מהחלטות ממשלה, אלא גם מהרכב חברתי-כלכלי וממבנה מקורות ההכנסה. שתי הערים הגדולות ביותר בקבוצה הן מודיעין עילית וביתר עילית, ערים חרדיות בעלות הכנסות עצמיות נמוכות יחסית, שאוכלוסייתן מהווה שליש מאוכלוסיית איו"ש וגדולה כמעט פי שלוש מאוכלוסיית שתי הערים החילוניות. לכן ההכנסות לנפש בתקציב הרגיל בעיריות עומדות על 6,704 ש"ח בלבד, לעומת 9,796 ש"ח בכלל העיריות בארץ. גם ההוצאה לנפש בתקציב הרגיל כמעט זהה ברמתה הנמוכה: 6,728 ש"ח בעיריות איו"ש לעומת 9,830 ש"ח בכלל העיריות. כלומר, העיריות באיו"ש אינן נהנות מעודף תקציבי לנפש; להפך, הן פועלות ברמת הכנסה והוצאה לנפש הנמוכה בכשליש מן הממוצע העירוני הארצי.

עם זאת, כאשר בוחנים את רכיבי הממשלה, מתקבלת תמונה מאוזנת יותר. חלקן של עיריות איו"ש בהכנסות הממשלה בתקציב הרגיל הוא 2.8%, כמעט זהה לחלקן באוכלוסיית העיריות. חלקן בהשתתפות הממשלה בתקציב הבלתי רגיל הוא 3.1%, מעט מעל חלקן באוכלוסייה. בהכנסות ממשד הרווחה הן עומדות על 2.9%, שוב כמעט לפי חלקן הדמוגרפי. לעומת זאת, בהכנסות ממשד החינוך חלקן נמוך יותר, 2.1%, ובהוצאות לעלות עבודה בחינוך חלקן נמוך במיוחד, 0.9% בלבד. המשמעות היא שבקרב העיריות אין עדות לעודף כולל, אלא להפך: חולשה עצמית, הכנסה נמוכה לנפש, והישענות ממשלתית שאינה חורגת באופן ניכר ממשקלן באוכלוסייה. אין הדבר לגמרי מפתיע משום שאוכלוסיית מודיעין עלית וביתר עלית הינה חרדית ואוכלוסיית מעלה אדומים ואריאל הינה חילונית. כלומר, לא הבייס הפוליטי של שר האוצר, ולא של המשרדים הפועלים באיו"ש כמו משרד המורשת. כמו כן, הערים אינן מחזיקות מאחזים לא חוקיים וחוות מרעה ותושביהן ככלל אינם נוטלים חלק בטרור היהודי. כלומר, אינן משתתפות במאמץ האסטרטגי שמובילה הממשלה לדחיקת הפלסטינים וגירושם משטחי C.

במועצות המקומיות התמונה שונה. ארבע עשרה המועצות המקומיות באיו"ש - מחציתן דתיות לאומיות, חמש חילוניות ושתיים חרדיות - מונות 115,224 תושבים, שהם 8.4% מכלל אוכלוסיית המועצות המקומיות בישראל. אבל חלקן מסך התקבולים של כלל המועצות המקומיות עומד על 10.2%, גבוה מחלקן באוכלוסייה. חלקן בהכנסות הממשלה בתקציב הרגיל הוא 9.7%, ובהשתתפות הממשלה בתקציב הבלתי רגיל 10.6%. גם ההכנסות העצמיות שלהן גבוהות מחלקן הדמוגרפי: 11.2% מסך ההכנסות העצמיות של כלל המועצות המקומיות, ו-9.8% מההכנסות העצמיות מארנונה. כלומר, בניגוד לעיריות, המועצות המקומיות באיו"ש אינן חלשות תקציבית ביחס לקבוצת השוואה שלהן.

הדבר בולט במיוחד במדדי הנפש. ההכנסות לנפש בתקציב הרגיל במועצות המקומיות באיו"ש עומדות על 10,363 ש"ח, לעומת 8,368 ש"ח בכלל המועצות המקומיות בארץ. ההוצאה לנפש בתקציב הרגיל עומדת על 10,592 ש"ח לעומת 8,503 ש"ח בכלל הארץ. זהו יתרון של כרבע ביחס לממוצע הארצי של אותו סוג רשות. כאן כבר ניתן לדבר על עדיפות תקציבית יחסית, לא כסיסמה אלא כממצא מספרי. עם זאת, גם כאן נדרש דיוק: בהכנסות ממשד החינוך חלקן של מועצות איו"ש הוא 8.4%, כמעט זהה לחלקן באוכלוסייה, ובהכנסות ממשד הרווחה 8.7%, מעט מעל חלקן. בהוצאות לעלות עבודה בחינוך חלקן דווקא נמוך מחלקן באוכלוסייה, 7.0%. כלומר, היתרון הכולל אינו נובע בהכרח מסעיף חינוך אחד, אלא משילוב של הכנסות עצמיות, תקבולים כוללים והעברות ממשלתיות.

הממצא החריף ביותר נמצא במועצות האזוריות. שש המועצות האזוריות באיו"ש – מגילות החילונית הקטנה מאוד, ערבות הירדן המעורבת ושאר הארבע דתיות לאומיות המנהלות למעלה מ-95 אחוז מהישובים היהודיים למיניהם - מנו בסוף 2024, 180,010 תושבים, שהם 17.2% מכלל אוכלוסיית המועצות האזוריות בישראל. חלקן

מסך התקבולים של כלל המועצות האזוריות הוא 16.5%, מעט נמוך מחלקן באוכלוסייה. לכאורה אין כאן העדפה. אבל כאשר מפרקים את סך התקבולים למקורותיהם, מתגלה מנגנון אחר לגמרי: חלקן של מועצות אזוריות באיו"ש בהכנסות הממשלה בתקציב הרגיל הוא 22.4%, וחלקן בהשתתפות הממשלה בתקציב הבלתי רגיל מגיע ל-29.7%. כלומר, אף שהן מחזיקות 17.2% מאוכלוסיית המועצות האזוריות, הן מקבלות כמעט שליש מהשתתפות הממשלה בתקציב הבלתי רגיל של כלל המועצות האזוריות בארץ.

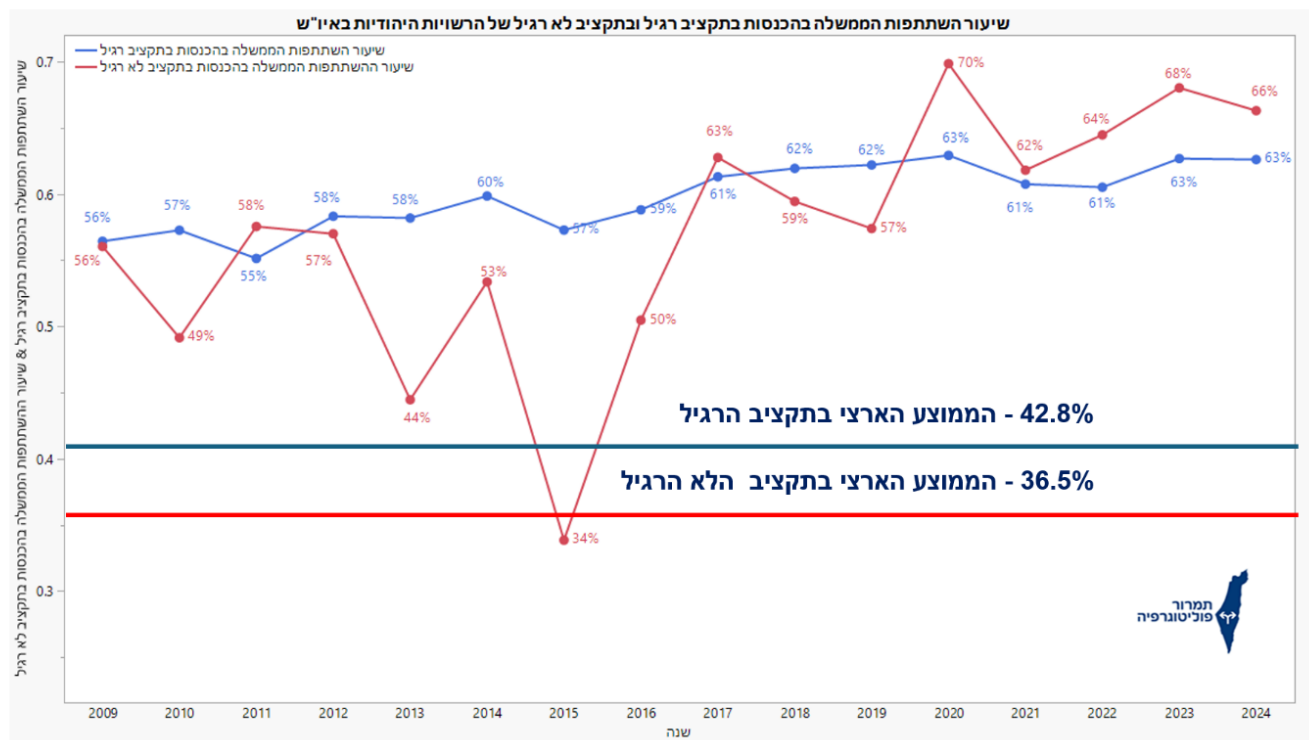
זהו הנתון המרכזי ביותר בניתוח. הוא מצביע על העדפה ממשלתית ברורה במימון פיתוח, תשתיות והשקעות שאינן חלק מן התקציב הרגיל השוטף. התקציב הבלתי רגיל הוא המקום שבו מדיניות הופכת לבטון, כביש, מבני ציבור ותשתיות, כמו גם חוות ומאחזים. כאשר חלקן של שש מועצות אזוריות באיו"ש בתקציב זה גבוה פי 1.72 מחלקן באוכלוסיית המועצות האזוריות, מדובר בממצא בעל משמעות מדינית ומרחבית, לא רק חשבונאית. זו אינה טעות שולית בטבלה, אלא עדות לדפוס הקצאה.

דווקא משום כך חשוב לציין שגם במועצות האזוריות באיו"ש ההכנסות העצמיות חלשות יחסית. חלקן בסך ההכנסות העצמיות של כלל המועצות האזוריות הוא 9.5% בלבד, וחלקן בהכנסות העצמיות מארנונה הוא 9.1%, הרבה מאוד מתחת לחלקן באוכלוסייה. כלומר, המועצות האזוריות באיו"ש אינן נשענות על בסיס הכנסות מקומי חזק; הן נשענות במידה משמעותית יותר על הממשלה. הדבר ניכר גם בהכנסות ממשד החינוך: חלקן עומד על 21.3%, גבוה מחלקן באוכלוסייה, ובהכנסות ממשד הרווחה 18.7%, מעט מעל חלקן. לעומת זאת, בהוצאות לעלות עבודה בחינוך חלקן הוא 16.0%, מעט מתחת לחלקן הדמוגרפי.

מדדי הנפש מוסיפים רובד חשוב: ההכנסות לנפש בתקציב הרגיל במועצות האזוריות באיו"ש הן 11,706 ש"ח, לעומת 12,505 ש"ח בכלל המועצות האזוריות בארץ. ההוצאה לנפש היא 11,822 ש"ח לעומת 12,551 ש"ח. כלומר, למרות העדפה ממשלתית מובהקת ברכיבי הממשלה ובמיוחד בתקציב הבלתי רגיל, התקציב הרגיל לנפש במועצות האזוריות באיו"ש נמוך מעט מהממוצע הארצי של המועצות האזוריות, אך גבוה מהמועצות המקומיות והערים באיו"ש. ההסבר הסביר לכך נמצא בהרכב המקורות: פחות הכנסות עצמיות וארנונה, הרבה יותר ממשלה. זו תלות תקציבית, לא עוצמה כלכלית מקומית.

המסקנה הכוללת היא שהשוואת רשויות איו"ש לכלל הארץ אינה יכולה להסתפק בשאלה כמה כסף נכנס. השאלה הנכונה היא מאין הכסף מגיע, לאיזה סוג רשות, ובאיזה סעיף. בעיריות איו"ש ניכרת חולשה תקציבית יחסית, בעיקר בשל הכנסות עצמיות נמוכות והכנסות נמוכות לנפש. במועצות המקומיות ניכרת עדיפות תקציבית לעומת כלל המועצות המקומיות בארץ. במועצות האזוריות נחשף הדפוס הפוליטי-תקציבי המשמעותי ביותר: בסיס הכנסות עצמי נמוך יחסית, לצד השתתפות ממשלתית גבוהה במיוחד, ובעיקר בתקציב הבלתי רגיל. זהו

המקום שבו המדיניות הממשלתית אינה מסתרת מאחורי נוסחאות איזון או הגדרות טכניות. היא מופיעה ראשית במספרים עצמם: פחות יכולת עצמית, יותר ממשלה, ובעיקר יותר השקעות פיתוח באזור שמעמדו המדיני והמשפטי הינו מחוץ לריבונותה של ישראל. ושנית, בבניית מאחזים לא חוקיים ובמימנם השוטף, בהקמת חוות מרעה והחזקתם כמעט בכל תחום, בסלילת כבישים עוקפים להתנחלויות מבודדות, בהענקת הטבות מס שונות ובפיתוח בתחומי המועצה.

ב. קשרים בין המשתנים השונים

הבחינה המשולבת של המשתנים מצביעה על פער יסודי בין הפריסה המרחבית של ההתיישבות היהודית בגדה המערבית לבין משקלה הדמוגרפי. מספר היישובים היהודיים במועצות האזוריות ומספר המאחזים מצביעים על הרחבה ברורה של נוכחות מרחבית, בעיקר בין 2020 ל-2025. אולם מפת גודל האוכלוסייה מלמדת כי התוספת המרחבית אינה חופפת בהכרח לתוספת דמוגרפית משמעותית בכל נקודת יישוב. כלומר, ריבוי יישובים ומאחזים מגדיל את הפיזור ואת הנראות המרחבית, אך עיקר האוכלוסייה ממשיך להתרכז במספר מצומצם יחסית של יישובים גדולים ועירוניים. זהו קשר מרכזי: התרחבות מרחבית רחבה לצד ריכוז דמוגרפי מוגבל יותר.

קשר נוסף מתקיים בין גודל האוכלוסייה, הריבוי הטבעי ומבנה הגילים. היישובים הגדולים, ובעיקר אלה שבהם שיעור גבוה של אוכלוסייה צעירה, הם גם מוקדי ריבוי טבעי משמעותיים יותר. מפת התושבים עד גיל 19 ומפת התושבים מעל גיל 19 מסייעות להבין מדוע בחלק מן היישובים נמשך גידול דמוגרפי גם כאשר מאזן ההגירה אינו בהכרח חיובי. יישוב בעל אוכלוסייה צעירה מאוד מייצר גידול פנימי גבוה יותר, ולכן הריבוי הטבעי יכול לשמש מנוע צמיחה עצמאי יחסית. במובן זה, משתני הגיל אינם רק תיאור דמוגרפי, אלא מפתח להבנת מגמות הגידול.

הקשר בין גידול שנתי לבין מאזן הגירה כולל, הגירה פנימית והגירה בין-לאומית מורכב יותר. שיעור הגידול השנתי אינו נובע ממקור אחד. בחלק מן היישובים הוא נשען על ריבוי טבעי; באחרים הוא עשוי להיתמך גם בהגירה חיובית. עם זאת, המפות מצביעות על כך שההגירה אינה מנוע אחיד בכלל ההתיישבות. קיימים מוקדי משיכה, אך גם יישובים שבהם המאזן שלילי או חלש. לכן אין להסיק מגידול כולל של ההתיישבות על כוח משיכה שווה של כלל היישובים. זה יהיה נוח מדי, ולכן כמובן גם לא מדויק.

ההבחנה בין הגירה פנימית לבין הגירה בינלאומית מחזקת מסקנה זו. ההגירה הפנימית היא רכיב משמעותי יותר להבנת תנועת אוכלוסייה בתוך המערכת הישראלית, אך גם היא אינה אחידה. ההגירה הבינלאומית מופיעה כרכיב מצומצם יותר, בעל השפעה נקודתית ולא כמנוע מרכזי של המערכת כולה. לכן, כאשר מצרפים את שלושת משתני ההגירה לריבוי הטבעי, מתקבלת תמונה ברורה: הגידול הדמוגרפי של ההתיישבות נשען במידה רבה על תהליכים פנימיים, ולא על מעבר תושבים מבחוץ.

משתנה הצפיפות מוסיף ממד חשוב לקשרים בין המשתנים. יישובים גדולים וצפופים אינם דומים ליישובים קטנים ודלילים, גם אם שניהם משתייכים לאותה מערכת התיישבותית. הצפיפות הגבוהה קשורה בעיקר ליישובים עירוניים, שבהם מתרכזת אוכלוסייה גדולה בשטח בנוי מצומצם יחסית. מנגד, ריבוי היישובים והמאחזים במועצות האזוריות מבטא פריסה רחבה יותר, אך לא בהכרח צפיפות גבוהה או משקל דמוגרפי גדול. לכן, יש להבחין בין שלושה ממדים שונים: מספר נקודות היישוב, מספר התושבים, וצפיפות האוכלוסייה.

המשתנה החרדי, מסייע לפרש כמה מן הקשרים הדמוגרפיים. ריכוזי אוכלוסייה חרדית קשורים בדרך כלל למבנה גיל צעיר, לריבוי טבעי גבוה יותר ולצפיפות גבוהה יותר ביישובים מסוימים. עם זאת, הריכוז החרדי אינו פרוס באופן אחיד בכל הגדה, אלא ממוקד במספר יישובים ואזורים. לכן אין לראות בו מאפיין כולל של כל ההתיישבות, אלא רכיב דמוגרפי חשוב מאוד במוקדים מסוימים.

ג. סיכום כלל המשתנים

הניתוח הכולל של המשתנים מצביע על מערכת התיישבותית מורכבת, שאינה ניתנת לתיאור באמצעות מדד יחיד. מצד אחד, בין 2010 ל-2025 ניכרת התרחבות משמעותית במספר היישובים היהודיים במועצות האזוריות, ובעיקר במספר המאחזים. מצד שני, מפת גודל האוכלוסייה מלמדת כי רוב המשקל הדמוגרפי אינו מצוי בהכרח באותן נקודות רבות הפרוסות במרחב, אלא במספר יישובים גדולים, עירוניים וצפופים יותר. לכן, התמונה המרכזית היא של פער בין פריסה מרחבית רחבה לבין ריכוז דמוגרפי ברור.

המשתנים הדמוגרפיים מלמדים כי הגידול באוכלוסייה אינו אחיד. שיעור הגידול השנתי משתנה בין יישובים, ובחלקם אף מופיעים סימנים של האטה או מאזן שלילי. לעומת זאת, הריבוי הטבעי נשאר מנוע יציב ומשמעותי, בעיקר ביישובים הגדולים וביישובים בעלי אוכלוסייה צעירה. מכאן שהמשך הגידול הכולל של ההתיישבות אינו בהכרח עדות למשיכת אוכלוסייה רחבה מבחוץ, אלא במקרים רבים תוצאה של מבנה דמוגרפי פנימי.

משתני ההגירה מחזקים מסקנה זו. מאזן ההגירה הכולל וההגירה הפנימית מצביעים על הבדלים משמעותיים בין יישובים: יש יישובים שממשיכים למשוך אוכלוסייה, ויש כאלה שמאבדים אוכלוסייה או מציגים מאזן חלש. ההגירה הבין-לאומית נראית כמשתנה משני יותר, בעל השפעה נקודתית ולא מערכתית. לכן אין בסיס לתיאור ההתיישבות כמרחב אחד הנמצא כולו בתנופת משיכה דמוגרפית. המציאות פחות נוחה לסיסמאות, כרגיל.

מבנה הגילים הוא אחד המפתחות החשובים להבנת התמונה הכוללת. שיעור גבוה של תושבים עד גיל 19 בחלק מן היישובים מסביר את עוצמת הריבוי הטבעי ואת המשך הצמיחה הפנימית. מנגד, ביישובים שבהם שיעור בני 19 ומעלה גבוה יותר, דפוס הצמיחה עשוי להיות מתון יותר ותלוי יותר במאזני הגירה. ההבדלים הללו מלמדים כי "ההתיישבות" אינה יחידה דמוגרפית אחידה, אלא אוסף של יישובים בעלי פרופילים שונים מאוד.

גם צפיפות האוכלוסייה מדגישה את הפיצול הפנימי. ביישובים עירוניים מסוימים מתקיים ריכוז אוכלוסייה גבוה בשטח בנוי מצומצם, בעוד שבמועצות האזוריות ובמרחבים אחרים מתקיימת פריסה רחבה ודלילה יותר. כך נוצרת מערכת כפולה: התיישבות עירונית צפופה ודמוגרפית, לצד התיישבות מרחבית מפוזרת שמעצבת נוכחות בשטח אך אינה נושאת בהכרח את עיקר המשקל האוכלוסייתי.

המשתנה החרדי מוסיף שכבת הסבר חשובה לתמונה. הוא מצביע על ריכוזים חרדיים משמעותיים במספר מוקדים, בעיקר סביב יישובים גדולים ומרחב ירושלים, ולא על פריסה אחידה בכלל ההתיישבות. לכן הוא מסייע להבין את הקשר בין אוכלוסייה צעירה, ריבוי טבעי וצפיפות, אך אינו מאפשר לקבוע מגמה רב-שנתית בפני עצמו.

בסיכום, כלל המשתנים מציינים מערכת שבה ההתרחבות המרחבית מואצת, בעיקר דרך ריבוי יישובים ומאחזים; הגידול הדמוגרפי מתרכז ביישובים גדולים ובעלי אוכלוסייה צעירה; ההגירה אינה אחידה ואינה מסבירה לבדה את

הצמיחה; והמבנה החברתי-דמוגרפי, לרבות הרכיב החרדי, משפיע על דפוסי הגידול והצפיפות. זו אינה תמונה של התפתחות אחידה, אלא של מערכת מפוצלת: מעט מוקדי אוכלוסייה גדולים וצפופים, הרבה נקודות יישוב קטנות, ומאחזים שמרחיבים מאוד את הפריסה המרחבית.

ד. חולשתה הדמוגרפית, התפקודית והמוניציפלית של ההתיישבות

ראשית, המדיניות הננקטת היא של הרחבה מרחבית ולא של עיבוי דמוגרפי ותפקודי. הממצא המרכזי הוא הפער בין הגידול במספר היישובים והמאחזים לבין ריכוז עיקר האוכלוסייה במספר מצומצם של יישובים גדולים, עירוניים וצפופים. מספר היישובים במועצות האזוריות עלה ל-149 בשנת 2025, ומספר המאחזים הגיע ל-238, אך המשקל הדמוגרפי נותר מרוכז בעיקר בערים וביישובים הגדולים. ולמרות זאת הדגש הוא היום על הוספת יישובים קטנים ומאחזים; במקום לחזק את היישובים בעלי פוטנציאל הגידול, השירותים, התעסוקה והצפיפות.

שנית, המערך היישובי חסר היררכיה יישובית ברורה: ערים ויישובים גדולים כעוגנים דמוגרפיים; יישובים בינוניים כמרכזי משנה; יישובים קטנים כיישובי קהילה; ומאחזים וחוות כמרכיב שאין לראות בו בסיס דמוגרפי יציב כל עוד אינו עומד בספי אוכלוסייה, תכנון, תשתיות ושירותים. ללא היררכיה כזו, המערכת תוסיף להיות מפוצלת: מעט מוקדי אוכלוסייה גדולים והרבה נקודות קטנות, יקרות לתחזוקה ודלות אוכלוסייה. במונחי תכנון, זה לא חוסן; זו פריסה יקרה שמתחפשת לאסטרטגיה.

שלישית, אין ריכוז השקעות בדיוור מגוון וצפוף יותר ביישובים הגדולים והבינוניים. המדיניות מתרכזת בצמודי קרקע, ולא בבנייה רוויה, דירות קטנות לזוגות צעירים, דירות להשכרה ארוכת טווח, פתרונות למשפחות גדולות והתחדשות בתוך שטחים בנויים. ספרות התכנון של ה-OECD מדגישה כי דפוסי פיתוח קומפקטיים, צפיפות גבוהה יותר ותכנון תחבורה ציבורית יחד יכולים למנוע דפוסים יקרים ולא יעילים של תלות ברכב פרטי.

רביעית, לא מתקיים חבור בין בנייה למגורים לבין תעסוקה מקומית ואזורית. המערך הנוכחי הוא אזור מגורים תלוי יוממות: אנשים גרים באי"ש, אך עובדים, צורכים שירותים ומנהלים את חייהם הכלכליים מחוץ ליישובים. המערכת אינה יציבה כי לא מתקיים בה פיתוח אזורי תעסוקה, מסחר, שירותים, מוסדות חינוך על-תיכוניים, הכשרות מקצועיות ותשתיות עבודה מרחוק. ה-OECD מדגיש כי נגישות לשירותים, מקומות עבודה ותחבורה היא תנאי מרכזי לקהילות אזוריות חיוניות, וכי היעדר שירותים מחזק פערים טריטוריאליים.

חמישית, סדר העדיפויות התחבורתי הוא בעייתי ביותר: התקציבים מושקעים במתן גישה לכל נקודת התיישבות קטנה, ופחות בצירי תחבורה ציבורית חזקים בין מוקדי האוכלוסייה. מערך התחבורה הקיים מחליש את הערים והיישובים הבינוניים, ומעודד פיזור רב של האוכלוסייה. כל המרכיבים של תחבורה נכונה לא מתקיימים: תדירות

גבוהה, קישוריות לירושלים, גוש דן ובאר שבע לפי אזור, חינוכי מעבר, נתיבי תחבורה ציבורית, ושילוב של תכנון מגורים עם תחנות תחבורה יעילות.

שיטית, הבסיס המוניציפלי והפיסקלי של הרשויות הינו חלש ביותר. הרשויות נשענות בעיקר על מענקים והעברות ממשלתיות. הן חסרות הכנסות עצמיות, בעיקר מתעסוקה, מסחר ושירותים.

שביעית, לא מתקיימים אשכולות אזוריים ושירותים משותפים בין רשויות. ריבוי יישובים קטנים מקשה על אספקת שירותים איכותיים, ולא מתקיים שיתוף אזורי בחינוך, רווחה, פינוי פסולת, תחבורה פנימית, חירום, תכנון וסביבה.

שמינית, היישובים החרדיים הינם מנוע דמוגרפי אך זה חסר מדיניות יעודית. הריכוזים החרדיים קשורים למבנה גיל צעיר, ריבוי טבעי גבוה וצפיפות, אך בין אילו תכנון מותאם כמו דיור צפוף אך איכותי, מוסדות חינוך, תחבורה ציבורית חזקה, תעסוקת נשים וגברים, הכשרות מקצועיות ושירותים עירוניים בהיקף גבוה. לכן, הריבוי הטבעי מגדיל אוכלוסייה, אך לא בהכרח מגדיל חוסן כלכלי ומוניציפלי.

תשיעית, ההגירה הפנימית היא שלילית. הגידול אינו אחיד, וכי בחלק מהיישובים ההגירה חלשה או שלילית. לכן הגידול הוא באמצעות הריבוי טבעי. הסיבות להגירה השלילית הינן מגוונות: מחירי דיור, תעסוקה, תחבורה, ביטחון אישי, חינוך, איכות חיים או היעדר שירותים. יישוב שאינו מצליח למשוך אוכלוסייה לאורך זמן אינו מתחזק באמת; **עשירית,** אין קביעה של ספי קיימות לפני הרחבה נוספת. המדיניות הנוכחית היא להוסיף נקודת יישוב חדשה או להסדיר מאחז בלי תכנית מלאה למים, ביוב, חשמל, כבישים, חינוך, בריאות, תחבורה ציבורית, ביטחון, תקציב שוטף ויכולת מוניציפלית

אחת-עשרה, היכולת המקצועית של הרשויות המקומיות חלשה מאוד. לתכנון דמוגרפי בר-קיימא הן חסרות מחלקות הנדסה, תכנון אסטרטגי, ניתוח נתונים, ניהול תקציב, תכנון תחבורה, חינוך ורווחה.

שתיים-עשרה, אין לכל ישוב לוח מדדים שנתי: מספר תושבים, שיעור גידול שנתי, ריבוי טבעי, מאזן הגירה כולל, הגירה פנימית, שיעור ילדים, שיעור בני 19 ומעלה, צפיפות, הכנסות עצמיות, מקומות עבודה, זמני נסיעה לשירותים, זמינות תחבורה ציבורית, כיתות לימוד, שירותי בריאות ומאזן תקציבי. היעדרה של מדידה כזו, מאפשרת להתפתחות להתנהל בסיסמאות, כלומר קבלת החלטות ללא אחריות.

לסיכום, המדיניות הנוכחית היא של התאהבות בפריסה על המפה, והרבה פחות בניית מערכת שמסוגלת להחזיק אנשים, משפחות ורשויות לאורך זמן. אם המגמות המתוארות יימשכו בעשור הקרוב, התמונה הכוללת בגדה המערבית תהיה של מערכת התיישבות יהודית רחבה יותר במרחב, אך לא בהכרח חזקה יותר באופן דמוגרפי אחיד. מספר היישובים והמאחזים צפוי להמשיך ולגדול, ובעיקר במועצות האזוריות שבהן ניכרה ההאצה הבולטת בין

2020 ל-2025; כלומר, הנוכחות היהודית בשטח תהיה מפוזרת יותר, מרובת נקודות, ובעלת השפעה מרחבית גדולה יותר. עם זאת, עיקר המשקל הדמוגרפי יוסיף להתרכז במספר מצומצם יחסית של יישובים גדולים, צפופים וצעירים, בעיקר אלה הנשענים על ריבוי טבעי גבוה. מנגד, יישובים קטנים רבים עלולים להישאר דלי אוכלוסייה, ואף להציג קיפאון או מאזן הגירה שלילי. לכן, בעוד עשר שנים עשויה להתחדד עוד יותר ההבחנה בין התרחבות טריטוריאלית לבין צמיחה דמוגרפית ממשית: יותר נקודות יישוב ומאחזים על המפה, אך אוכלוסייה מרוכזת בעיקר בערים וביישובים הגדולים. המשתנה החרדי צפוי להוסיף ולהשפיע על מבנה הגילים, הריבוי הטבעי והצפיפות במוקדים מסוימים, אך לא להפוך את כלל ההתיישבות לחרדית או אחידה. במונחים מחקרניים, זו תהיה כנראה מערכת מקוטבת יותר: צפופה, צעירה וגדלה במספר מוקדים; פרוסה, דלילה ופחות יציבה במרחבים אחרים. בקיצור, יותר אחיזה במרחב, אבל לא בהכרח יותר חוסן דמוגרפי בכל מקום.